

ÇOXKONFESSİYALI CƏMİYYƏTDƏ TOLERANT TƏRBIYƏ

Günəş Cəbraylova,
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin doktorantı
E-mail: g.jabraylova@yandex.u

Təbiət insanları fiziki və aqli qabiliyyət baxımından bərabər yaradıb. Biz bəzən bir insanın başqasından fiziki cəhətdən güclü, yaxud ağıllı olduğunu düşünsək də, hər şeyi bütövlükdə nəzərdən keçirəndə görürük ki, aradakı fərq elə böyük deyil, bir insan bu fərqə əsaslanaraq özü üçün hər hansı bir nemət iddiasında olsun, başqası isə eyni haqla bunu tələb edə bilməsin (4, səh. 31).

Tarixə nəzər salsaq, belə faktla rastlaşırıq, personalizmin şərtlərindən biri də odur ki, başqası ilə elə davran, elə bil nə vaxtsa o sənin dostun olub. Özünün fəlsəfi-teoloji sintezində müxtəlif sahələrdən olan biliklərindən – psixanaliz, antropologiya, dil fəlsəfəsi, fəlsəfə tarixi, fenomenologiyadan istifadə edən Nedonsel doktorluq dissertasiyasında belə bir fikir yürüdür ki, şəxsiyyət nə kütlədə, nə də təklikdə vardır, o, şəxsiyyətlərərsə ünsiyyətin həyata keçirdiyi "mən-sən" cütlüyündə mövcuddur. Şəxsiyyət heç vaxt hazır şəkildə, yekunlaşmış təzahür etmir, o, daim formalaşmaqdadır və özünü digərləri ilə ünsiyyətdə yadadır, köklü əlaqələrdə çıxış edir və bununla şəxsiyyətə çevrilir, personallaşır. Şəxsiyyətin vəzifəsi – hamını birləşdirən varlığı özündə dərk etmək, yaşayan hər nə varsa, onunla qarşılıqlı təmasın mümkünlüyünü anlamaqdır (9).

İnsanın başqa adamlara, özünə münasibətləri onun şəxsiyyətini xarakterizə edir. Şəxsiyyətin mənlük şüuru da nəticə etibarilə münasibətləri ilə müəyyənləşir və s. Şəxsiyyət fərd üçün subyektiv olaraq onun məni – özü haqqında təsəvvürlər sistemi kimi meydana çıxır. Şəxsiyyətin özünə verdiyi qiymətdə, özünə hörmət hissində, iddia səviyyəsində və s.-də özü haqqında təsəvvürləri əks olunur.

Başqa insanların ləyaqətini, hüquq və azadlıqlarını tanımaq istəməyən şəxs öz ləyaqətini, hüquq və azadlıqlarının tanınmasını da tələb edə bilməz. Bizdən inancları və vərdişləri ilə

fərqlənən insanlara qarşı dözümlü, tolerantlıq həqiqətin sadə, birmənalı deyil, hərtərəfli olduğunu, həqiqətin hər hansı tərəfini işıqlandıran şəxsi mövqeyimizdən fərqli fikirlərin, hadisələrin mövcudluğunu tələb edir ki, onların qavranması və anlanılması nəticəsində həqiqət kimi görünənlərin yanlışlığını görə bilirik.

Əgər nəyin daha səmərəliliyini, həqiqiliyini müəyyən etmək mümkün olmasa, öz fikrində qalaraq başqasının da fərqli hissəsinə hörmətlə və təmkinlə yanaşmaq məqsədəuyğundur.

Tomas Hobbs hesab edirdi ki, insan təbiətdən eqoist bir varlıqdır və onda gizli, keçici olmayan hakimiyyət arzusu vardır. Nə qədər ki insanlar təbiətə öz bacarıqlarında bərabər deyillər, bir o qədər də onların rəqabəti, qarşılıqlı inamsızlığı, maddi nemətləri əldə etmək istəyi, nüfuzu və şöhrəti daim "hamının hamıya və hər bir adamın digərinə qarşı müharibəsinə" gətirib çıxarır. Onun fikrincə, marağ mübarizəsi bu insanlar arasındakı münasibətlərin təbii vəziyyətini təşkil edir ki, bu da müharibələrə səbəb olur (5, səh. 24).

İnsanı eqoist varlıq hesab edən Hobbsdan fərqli olaraq marifçilik dövrünün ideallarına sadiq olan Lokk inanırdı ki, insan xeyrinə daha sərfəli olduğunu dərk etməyə qadirdir (4, səh. 34).

Göründüyü kimi, insanlar əsrlərboyu bərabərlik uğrunda mübarizə aparmış, ayrı-seçkiliyin bütün formalarına qarşı çıxmışlar. Hər bir şəxsin milli, dini, etnik, sosial, cinsi mənsubiyyəti, həmçinin onun fərqli zahiri görkəmi, maraqları, vərdişləri cəmiyyətdə, adətən, dözümsüzlüyə səbəb olur. Dözümsüzlük ruhu, digər mədəniyyətə, həyat tərzinə, inancları, fikirlərə, adətlərə mənfi münasibət həmişə olub və indi də qədər də cəmiyyətdə və ayrı-ayrı ictimai qurumlarda mövcud olmaqda davam edir. Tolerantlığın dözümlü, etimad, razılıq və s. kimi başa düşülməsi siyasi, iqtisadi və mədəni xarakterli müəyyən vəzifələr və məqsədlərlə bağlıdır. Biz həmçinin tolerantlığı bütövlükdə

cəmiyyətin təşkilində tərkib yaranan amil hesab edirik. Tolerantlıq cəmiyyətin inkişafında real və daim fəaliyyətdə olan "təşkilatı və" və insanların arasında humanist münasibətlərin norması kimi çıxış edir.

Son illər dünyamiqyaslı sosial, siyasi və iqtisadi sarsıntılar xalqların miqrasiyasına, yerdəyişməsinə, toqquşmasına, qarışmasına gətirib çıxarmışdır ki, bu da mədəniyyətlərin münasibətini yaradır. Eyni zamanda elmi-texniki tərəqqi və başəriyyətin cəhdləri yeni ünsiyyət vasitə və formaları kəşf edir və onların effektiv olmasında əsas şərt – məhz mədəniyyətlərin qarşılıqlı anlaşması, dialoqu, ünsiyyət tərəfdaşlarının mədəniyyətinə dözümlü və hörmətdir.

Mədəniyyətdə, iqtisadiyyatda və siyasətdə baş verən müasir global dəyişikliklər "digər", "fərqli", "yad" ilə bağlı münasibətləri daha da kəskinləşdirir. Siyasi sistemi və iqtisadi inkişaf səviyyəsi, müxtəlif milli və mədəni ənənələri ilə fərqlənən dövlətlərin mövcudluğu, dini ziddiyyətlərin kəskinləşməsi III minillikdə tolerantlıq problemini əsas məsələ kimi irəli sürür. Muxtar respublikalarda, vilayətlərdə bəzən etnik münaqişələr, ölkənin təhlükəsizliyini təhdid edən separatizmin artması və digər hallarla müşayiət edilən yeni etnostrukturun formalaşması, köhnənin təsdiqi mürəkkəb şəkildə həyata keçir. Bu problem

dəyərlərə əsaslanan davranışı formalaşdırır. İnsanın başqa adamlara, özünə münasibəti onun şəxsiyyətini xarakterizə edir. Şəxsiyyətin özünə verdiyi qiymətdə, özünə hörmət hissində, iddia səviyyəsində və s.-də onun özü haqqında təsəvvürləri əks olunur.

Tolerant şəxsiyyətin tərbiyə edilməsi müasir dövrdə ən mühüm ictimai problemlərdən hesab olunur. İnsanların bir-biri ilə intensiv qarşılıqlı təsiri şəraitində irqi, milli, yaş, cins və digər fərqlər nəticəsində labüd olaraq qarşılıqlı anlaşmada yaranan çətinliklər psixoloji gərginliyin artmasına, mədəniyyətlərin dözümsüzlüyünə, etnoslararası təcavüzün, dini ekstremizmin artmasına gətirib çıxarır və bunları psixologiya elminin əsaslı töhfələri olmadan aradan qaldırmaq mümkün deyildir. Uşaqlar da kiçik yaşlardan etibarən tolerantlığı tərbiyə etmək lazımdır.

Tolerantlıq problemini tərbiyə sahəsinə aid etmək olar. Ünsiyyət mədəniyyəti məktəbdə, cəmiyyətdə ən kəskin problemlərdən biridir. Hamı yaxşı anlayır ki, biz müxtəliflik və insanı olduğu kimi qəbul etməliyik, lakin buna baxmayaraq həmişə nəzakətli və düzgün davranma bilmirik. Bir-birinə qarşı dözümlü olmaq elə də asan deyil.

Müasir dövrdə tolerantlığın tərbiyə edilməsi problemi xüsusilə aktuallaşır, çünki insan əlaqələrində gərginlik artmaqdadır. İnsan

gənc nəslin tərbiyasinin təşkilində xüsusilə aktualdır. Bu, ölkədə problemin real vəziyyətinin ümumi kəskinliyi ilə yanaşı, yalnız həyatı mövqələrin qorunması zərurətindən deyil, yaşlı nəslin malik olduğu və Vətən tarixinin mürəkkəb dövrlərində, müharibələrdə dostluq münasibətləri təcrübəsini qazandığı halda, yeni nəsillərin müsbət mədəniyyətlərərsə və millətlərərsə münasibətlər təcrübəsi olmamasından irəli gəlir.

Tolerantlığa yol ciddi, emosional, intellektual zəhmət və psixi gərginlikdən keçir, o, insanın özünün, stereotiplərinin, şüurunun dəyişməsinə əsaslanaraq mümkündür. Tolerantlıq ruhunda tərbiyə digər insanlarla münasibətlərdə qorxu hissini yaranan kənar təsirlərin qarşısını almağa yönəlir. Gənclərdə müstəqil düşüncəni, mənavi

toplularında mental uyğunsuzluqların səbəblərini dərinəndən təhlil etmək lazım gəlir. Məhz buna əsaslanaraq təhsil sahəsinin imkanlarından istifadə etməklə qarşıdurma proseslərinin səmərəli şəkildə zərərsizləşdirilməsi vasitələri müəyyən oluna bilər. İnsanda əzəldən yaxşı və pis cəhətlər vardır, onların təzahürü fərdiliyə, dünyagörüşünə, davranış stereotiplərinə bilavasitə təsir göstərən yaşadığı və inkişaf etdiyi mühitdən, mentalitetdən asılıdır. Estetik sahəyə aid dərslərin gənc nəsə böyük emosional təsiri var.

Tolerantlıq qlobal problemdir, onun gənc nəsildə ən effektiv formalaşdırılması yolu tərbiyədir. Tolerantlıq ruhunda tərbiyə gənclərdə mənəvi dəyərlərə əsaslanan müstəqil düşüncəni, tənqidi dərk, obyektiv mülahizələri formalaşdırır.

Gənc nəsəl yaş xüsusiyyətlərinə görə müasir etnik problemləri dərinəndən anlamaq üçün zəruri biliklərə, ümumi mədəniyyətə malik deyil və həmin problemlərin müzakirəsində iştiraka psixoloji cəhətdən hazırlanmalıdır. Bugünkü uşaqlar yeni mühitdə və malik olduqları etnosun yeni şəraitində, ikidillilik deyil, çoxdillilik informasiya məkanında, valideynin, məktəbin və cəmiyyətin tam

tənzimləyə bilmədiyi KİV vasitəsilə daxil olduqları xeyli mədəni kanalların kəşifində, müxtəlifdillilik yaşadları ilə münasibət şəraitində yaşayırlar. Uşaqların böyüməsinin yeni tempini və onların qabarıq şəkildə özünütəsdiqə meylini nəzərə almamaq da mümkün deyil, çünki etnik komponent belə özünütəsdiqin təsirli vasitəsi kimi çıxış edir, həmçinin yeni geniş məkana, cəlbədi obyektlərlə zəngin olan dünyaya marağ və ehtiyacdən irəli gəlir.

Gələcəyə məsuliyyət tolerant şüurun formalaşması və mədəniyyətlərə, etnik münasibətlərin inkişafı problemlərini kəskinləşdirir və əhəmiyyətli edir, digər tərəfdən mürəkkəbləşdirir, çünki onun həllinə yüksək tələblər irəli sürülməkdədir.

Müasir sosial-mədəni vəziyyətdə dövlətlər etnoslararası ünsiyyət üçün əlverişli şərait yaratmalı, insanlara özlərinin və digər xalqların mədəniyyətinə hörmət hissi aşılanmalıdır. Başqa insanın tanınması, qəbul edilməsi və anlaşılması kimi keyfiyyətlərin formalaşdırılması tolerantlığın tərbiyəsi sahəsindəki problemləri aradan qaldırmağı asanlaşdırır. ♦

Ədəbiyyat:

1. Ə.M.Həsənov. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Dərslük. Bakı: "Azərbaycan" nəşriyyatı—2005, 631 s.
2. Ə.M.Həsənov. Geosiyasət. Dərslük. Bakı: "Apara-3" nəşriyyatı—2010, 604 s.
3. F.T.Məmmədov. İdarəetmə mədəniyyəti. Xarici ölkələrin təcrübəsi". Bakı, "Apostrof" çap evi—2013, 672 s.
4. G.İsmayilov. Tolerantlıq: bildiklərimiz və bilmədiklərimiz. Bakı: "Nurlar" nəşriyyat-poliqrafiya mərkəzi—2014, 240 s.
5. Hikmət A.Hacıadə. "Demokratiya: gediləsi uzun bir yol". Demokratiya və antidemokratiya antologiyası (e.ə. 430 – b.e.1998). Bakı: "FAR CENTRE"—2001.
6. Xəlilov S.S. Mənəviyyat fəlsəfəsi. Bakı, "Azərbaycan Universiteti nəşriyyatı"—2007, 520 s.
7. Mehdi N., Mehdi D. Fəlsəfə tarixində fəlsəfə. Nə üçün və necə deyilənlər haqqında kitab (fəlsəfə üzrə dərslük vasitəsi). Bakı: "Qanun"—2005, 276 s.
8. Nicat Məmmədli. MULTİKULTURALİZM. Panaseya, yoxsa alternativ? Bakı—2016, 189 s.
9. Недонсель Морис //http://www.krugosvet.ru/enc/istoriya/NEDONSEL_MORIS.html

Резюме

Автор в статье затрагивает проблемы совместного проживания представителей различных этнических групп в условиях взаимного уважения и понимания, а также значимость воспитания молодежи в духе толерантности.

Ключевые слова: толерантное воспитание, гуманное отношение, моральные ценности, дух нетерпимости, толерантное поведение, конфликт культур, этнический конфликт

Summary

The author emphasizes especially mutual living of representatives of different ethnic groups in conditions of mutual respect and understanding, also the importance of educating youths in a spirit of tolerance in the article.

Key words: tolerant education, humanist attitude, moral values, spirit of intolerance, tolerant behaviour, conflict of cultures, ethnic conflict.